

Adalet Kristalinin Onsekiz Köşesi

Ahmet Battal

(Prof. Dr. Turgut Özal Ün. Hukuk Fak.)

Giriş

Anayasalar bir ülkenin yazılı hukukunun çerçevesini ve ana sütunlarını da oluştursalar, neticede bir toplumda bir dönemde geçerli olması istenen adaletin kendisinin ve bu adaleti elde etmenin usulünün devlet kavramı üzerinden tarif edildiği pratik metinlerdir. İdeal bir anayasa olmaları için, hazırlayanların “anayasa idesi”ne uymaya gayret etmeleri gerekir. O halde önce “iyi ve doğru anayasa”yı tarif etmek gerekir.

Ancak bu iyi ve doğru anayasayı tarif ve temin etmek için de önce adaleti tarif etmek gerekir.

Adalet nedir?

Adalet bir hakikattir. Bir elmas kristaline benzer. İnsan aklıyla ve vicdaniyla bu hakikatin tam olarak kavranması mümkün olmasa da bazı köşelerinden tutulup tarif edilmesi mümkündür.

Bu yazıda adalet hakikatinin köşelerine işaret etmeyi deneyeceğiz. Aşağıdaki her bir soru ve cevabı o muhteşem kristalin bir köşesini tarif edebilir.

1. Adalet hakikatinin kaynağı nedir?

Adalet kristalinin madeni, Allah'ın isimlerinden biri olan Adl ismidir. Allah, “mutlak adil olan”dır.

*Allah'ın isimleri
kainatta dai-
ma tecelli eder.
Allah, irade sahibi
varlıklar olarak
insanlar ve cinleri
bu tecellilere bakıp
hayranlıkla secde
etmesi ve Allah'ın
bu meyandaki
tasarrufâtını
iradesiyle tekrar
etmesi için yarat-
mıştır.
O halde adaletle iş
gören her bir irade
sahibi varlık, bu
faaliyetinde, as-
lında Allah'ın Adl
ismini tecelli ettir-
mektedir. Aynen
hekimin "Hakîm,
Şafi" vd. isimle-
rini, mühendisin
"Musavvir,
Mukaddir" vb.
isimlerini tecelli
ettirdiği gibi.*

Adl isminin ism-i âzandan olduğu yani Allah'ın büyük ve mühim isim-
lerinden biri olduğu genellikle kabul edilmektedir . İslam dairesinde olup da
bu hakikate itiraz edenler Esmâ-i Hüsna madenin hakikatini anlayamamış
olanlardır.

Allah'ın isimleri kainatta daima tecelli eder. Allah, irade sahibi varlık-
lar olarak insanlar ve cinleri bu tecellilere bakıp hayranlıkla secde etmesi ve
Allah'ın bu meyandaki tasarrufâtını iradesiyle tekrar etmesi için yaratmıştır.

O halde adaletle iş gören her bir irade sahibi varlık, bu faaliyette,
aslında Allah'ın Adl ismini tecelli ettirmektedir. Aynen hekimin "Hakîm, Şafi"
vd. isimlerini, mühendisin "Musavvir, Mukaddir" vb. isimlerini tecelli ettirdiği
gibi.

Her bir ismin bir ilme işaret ettiği varsayılırsa Adl ismi de insanı adalet
ilmine götürür denilebilir. Aynen hak kelimesinin hakkın ve hukukun gerçek
sahibi olan Cenab-ı Hakk'a vasil etmesi gibi. Adalet ve hukuk da zaten ancak
bu halde nuranî bir ilim dalı olur. Aksi halde zulmani bir zulüm dalı haline
gelir.

2. Adalet nerede tecelli eder?

Adl ismi ve adalet hakikati Allah'ın bütün isimleri gibi tüm varlıklar
aleminde tecelli eder.

Nitekim Bediüzzaman Sözler'de ölümden sonraki dirilmenin delillerini
anlattığı Haşir Risalesi adlı eserinde (s. 80) adalet hakikatinin kuşatıcılığı ile
ilgili olarak şu ifadeler yer vermektedir:

"Adâlet iki şıktır: Biri müsbet, diğeri menfîdir. Müsbet ise, hak sahi-
bine hakkını vermektir. Şu kısım adâletin bu dünyada bedâhet derecesinde
ihâtası vardır. Çünkü, "Üçüncü Hakikat'te ispat edildiği gibi, herşeyin istidad
lisâniyle ve ihtiyac-ı fitrî lisâniyle ve ıztırâr lisâniyle Fâtır-ı Zülcelâlden istediği
bütün matlubâtını ve vücud ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu, mahsus
mîzanlarla, muayyen ölçülerle bilmüşâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı,
vücud ve hayat derecesinde katî vardır."

O halde adalet, insanlar alemiyle ve hatta bazılarının sandığı gibi "adliye
sarayı" ile sınırlı bir hakikat değildir. Oysa bilhassa üç yüz yıldır dünyayı kasıp
kavuran materyalist felsefenin maddeci adalet anlayışı, adaleti, semavî olmak-
tan çıkarıp arzileştirmek ve böylece süffileştirmekle kalmamış, aynı zamanda
adliyeye hapsedmeye de kalkmıştır.

O halde hükmetmek hakime mahsus değildir. Oysa adaletin adliyeden
ibaret olduğu fikrine "fark etmeden" kapılan bir çok inançlı insan adaleti ger-
çekleştirmek için adliyenin tek meşru ve doğru zemin olduğunu varsaymış ve
böylece hakimlik mesleğini de "gereğinden fazla" önemsemiştir.

Gerçekten, bir annenin çocukları arasındaki adaleti ya da bir öğretme-
nin öğrencileri arasındaki adaleti, bilhassa öğretici etkisi itibarıyla, bir hakimin
adliyedeki adaletinden daha az önemli değildir.

Yine o halde hukuk sadece bir meslek adı değildir. Oysa günümüzde, bilhassa yüksek öğretim ve eğitim alanında hukuk diplomasının gereğinden fazla popüler olması da göstermektedir ki, kendisine ya da maddi-manevi evladına meslek seçenler, adaleti “mesleklerden bir meslek” olarak önemsemektedirler.

3. Adaletin sembolü nedir?

Allah’ın öğretmesiyle insanlar kendilerini lisanlarından çıkan seslerle ya da yüzlerinden ve bilhassa ellerinden sudur eden sembollerle ifade ederler. Bunun gibi meslekler ve kavramları da sembollerle anlatılır. Mesela kalem ve kılıç aynı zamanda sembolik değerlerdir. Mesela yılan tıp mesleğini anlatır.

Adaletin de bir sembolü vardır: Terazi.

Kutsal kitaplarda ve Kur’an’da mizan olarak ifade edilen terazi, adaleti sembolize etmiştir. Mesela Kur’an-ı Kerim’de Enbiya Suresi’nin 47. ayetinde, mealen, “Kıyamet günü adalet terazileri koyacağız. Hiç bir kimseye hiç bir haksızlık yapılmaz. Hardal tanesi kadar bile olsa yapılanı ortaya koyarız. Hesap görenler olarak bizler yeteriz” denilmiş ve adaletin bir terazi ile sağlanacağı belirtilmek suretiyle adalet ile “terazi” arasında ilişki kurulmuştur. (Devletlerin armalarında terazi figürünün de bulunmasının sebebi yine budur).

Ancak ilkel materyalizm bu sembolü de bozmuş ve teraziyi bir putun eline vermiştir. Adalet için -haşa- tanrı icat etmek, tevhidden şirke ve oradan da felsefeye geçişin sonucudur. Antik Yunanlıların thémis adını verdikleri ve -haşa- “adalet tanrıçası” dedikleri put, adalet terazisinin, değil sahibi, emanetçisi dahi olamaz ve değildir.

İlkel materyalizmin vahşi bir devamı olan modern materyalizm, elindeki kılıcı kullanarak adalet terazisini gasp etmiş olan puta bilim kılıfı giydirecek hukuk adamlarının yakasına takmıştır. Kalbinin hemen üzerindeki put rozetinden memnun olan zavallıların akılları bundan habersiz olabilir ama ruhlarının o kılıcın kalplerinde açtığı manevi yaralardan ve kanamadan habersiz yaşadıkları düşünülemez. Yarayı tedavi etmek için kullanılan ilaç ise, ölümü ve gerçek muhasebeyi unutmaya çalışmak ve bunu sürdürmekten ibarettir.

Daha da vahimi, hakiki adaleti tecelli ettirmesi beklenen ve bu iddia ile ortaya çıkan bazı sivil toplum örgütlerinin dahi kendilerine “görsel malzeme” olarak bu putu seçebilmiş olmalarıdır.

Terazi putlardan bir putun değil, Bir ve Biricik olan Allah’ın elinde ise bir mânâ ifade eder. Hayat veremeyen, hikmet sahibi olmayan, sıradan bir yontulmuş taş parçasının onu yontan oduna adalet vereceğini ya da bir fayda sağlayacağını ancak ruhları odunlaşmış olanlar kabul edebilir.

O halde teraziyi putun elinden kurtarmaya çalışmak da adaleti tecelli ettirmek adına mühim bir vazifedir.

O halde adalet için şirki reddetmek ve tevhibi elde etmek gerekir .

Adaletin de bir sembolü vardır: Terazi. Terazi putlardan bir putun değil, Bir ve Biricik olan Allah’ın elinde ise bir mânâ ifade eder. Hayat veremeyen, hikmet sahibi olmayan, sıradan bir yontulmuş taş parçasının onu yontan oduna adalet vereceğini ya da bir fayda sağlayacağını ancak ruhları odunlaşmış olanlar kabul edebilir. O halde teraziyi putun elinden kurtarmaya çalışmak da adaleti tecelli ettirmek adına mühim bir vazifedir. O halde adalet için şirki reddetmek ve tevhibi elde etmek gerekir .

2. Bediüzzaman Lem’alar’da (s. 304) Rahman Suresinin “Göğü yükseltip aleme nizam ve ölçü verdi. Ta ki adalatten ve dinin emirlerinden ayrılarak ölçüde sınırı aşmayın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle yerine getirin ve tartıyı eksik tutmayın” mealindeki 6 ve 7. ayetlerini tefsir ederken “dört mertebe, dört nevi mizana işaret eden, dört defa mizan zikretmesi, kâinata mizanın derece-i azametini ve fevkalâde, pek büyük ehemmiyetini gösteriyor. Evet, hiçbir şeyde israf olmadığı gibi, hiçbir şeyde de hakiki zulüm ve mizansızlık yoktur” diyerek terazinin sembolik önemine işaret etmektedir.

ilahi adaletin
tecellisi, cennet
ve cehennem
açılması biçiminde
olacaktır. Haşre
inanmayıp da
adalet hakikatine
inandığını sanan-
lar, tevahidsiz ve
dolayısıyla nakıs
ya da sahte bir
adalet hayali ile
avunmaktadırlar.
Hele mesleği
hukukçuluk olup
da adaletin bu
dünyada bilhassa
insanlar açısından
tam tecelli etme-
diğini ve edeme-
yeceğini her gün
“mesleği gereği”
gören kişilerin
haşre inanmama-
sı garipliklerin
zirvesindedir.

4. Adaletin ilahi tecellisi nedir?

Allah kainatı yarattıktan sonra insanları (ve cinleri) yaratmış olmasa ve kainatı öylece bıraksaydı, mevcut biçimiyle bu insansız dünyada Adl ismi belki de tam olarak tecelli edebilir olacaktı.

Ancak Allah bilinmek istemiş ve “bilme” yeteneğine sahip zışuur varlıklar olarak insanları yaratmıştır. İnsanları şeytanla ve nefisleriyle imtihana tabi tutmuştur. Nefsini ve Rabbini bilene mükafat ve bilmeyi reddedene de ceza vaat etmiştir. İşte bu vaadi sebebiyle ve adaletin de gereği olarak, Allah, insana, hakkına göre, cenneti ve cehennemi verecektir. Zira bu dar dünyadaki cennetvari küçük lezzetler hakiki cennetin ancak bir numunesi olabilir. Aynı şekilde bu dünyadaki azaplar ve ızdıraplar da ancak cehennemden korkmaya teşvik eden ipuçlarıdır.

O halde Allah’ın adaleti, cennet ve bilhassa cehennem varlığını gerektirmektedir. Haşir bunun için lazımdır, mahkeme-i Kübra orada kurulacaktır. Adalet terazisi orada en hassas biçimiyle tartacaktır.

Bediüzzaman Sözlere’deki Onuncu Söz olan Haşir Risalesinde (s. 66) bu adalet hakikatini şöyle anlatır:

“Hiç mümkün müdür ki, zerrelere kadar cereyan eden hikmet ve intizam, adâlet ve mîzanla Rubûbiyetin saltanatını gösteren Zât-ı Zülcelâl, Rubûbiyetin cenâh-ı himâyesine ilticâ eden ve hikmet ve adâlete imân ve ubûdiyetle tevfiğ-ı hareket eden mü’minleri taltif etmesin ve o hikmet ve adâlete küfür ve tuğyan ile isyan eden edepsizleri te’dib etmesin? Halbuki, bu muvakkat dünyada, o hikmet, o adâlete lâıyk binden biri insanda icrâ ediliyor, tehir ediliyor. Ehl-i dalâletin çoğu ceza almadan, ehl-i hidâyetin de çoğu mükâfat görmeden buradan göçüp gidiyorlar. Demek, bir mahkeme-i kübrâya, bir saadet-i uzmâyâ bırakılıyor.”

Bu prensipler de ispat eder ki ilahi adaletin tecellisi, cennet ve cehennem açılması biçiminde olacaktır. Haşre inanmayıp da adalet hakikatine inandığını sananlar, tevahidsiz ve dolayısıyla nakıs ya da sahte bir adalet hayali ile avunmaktadırlar. Hele mesleği hukukçuluk olup da adaletin bu dünyada bilhassa insanlar açısından tam tecelli etmediğini ve edemeyeceğini her gün “mesleği gereği” gören kişilerin haşre inanmaması garipliklerin zirvesindedir.

Bunlar için Bediüzzaman’ın şu ifadeleri (Sözlere, s. 80) dikkat çekicidir:

“Mâdem dünya var; ve dünya içinde, bu âsârıyla hikmet ve inâyet ve rahmet ve adâlet var. Elbette, dünyanın vücudu gibi katî olarak âhiret de var. Mâdem dünyada her şey bir cihette o âleme bakıyor; demek oraya gidiliyor. Âhireti inkâr etmek, dünya ve mâfihâyı inkâr etmek demektir.

“Demek ecel ve kabir insanı beklediği gibi, Cennet ve Cehennem de insanı bekliyor ve gözlüyor.”

5. Kul ile Allah arasındaki ilişkide adalet hakikati nedir?

Kul, ruhlar aleminde Allah'ın bilme ve ibadet etme teklifine "bela-tamam" demiş ve dünyaya gelip sınav kazanmayı vaat etmiştir. Allah da kulun bu vaadini tutup tutmayacağını denemek için onu dünyaya göndermiş ve tutarsa mükafat, tutmazsa ceza vaat etmiştir.

O halde Allah ile kul arasındaki ilişkide, adalet, söze sadakatten ibarettir:

İnsan sözüne sadık kalacak ve Allah'ı tanıyıp ona ibadet edecek, Allah da sözüne sadık kalacak ve mükafat verecektir.

Bu sebeple adalet ve ibadet arasında mühim bir ilişki vardır. Şöyle ki:

Bediüzzaman'ın da tesbit ettiği üzere Kur'an'ın dört esası vardır ve bunlar sırasıyla; (1) tevhid, (2) nübüvvet, (3) haşır, (4) adalet ve ibadettir.

Kur'an'ın ders verdiği adalet ve ibadet, birlikte olmak kaydıyla bir mânâ ifade eder. Şöyle ki;

Zira tevhid hakikati hakkıyla ancak nübüvvet eliyle bilinir. İlk insanın talim-i esma (isimlerin ve dolayısıyla ilimlerin kendisine öğretilmesi) suretiyle aynı zamanda hakikatin tüm bilgisine sahip kılınmış bir peygamber olması da gösterir ki insanın tenvir ve irşadı ancak peygamberler eliyledir.

Tevhide uygun hayat da yine ancak nebi ve resullerin önderliğiyle tatbik ve icra edilir. Hayatta sağ ve sol iki yolun ve dolayısıyla hayra ve şerre götüren iki tür önderin bulunması ve hayatın bıçak sırtında geçmesi gösterir ki hakiki hedef olan Allah rızasına o rızayı elde etmiş yol göstericiler durumundaki resuller ve nebilerin önderliği olmaksızın ulaşılamaz.

Tevhit hakikatine dair bilginin ve icraatın tam hesabı ancak kıyamet-ten sonra açılacak haşır meydanında görülür. Bu yüzden Kur'an'ın üçüncü temel esası haşirdir. Zira dünya durdukça insanlar arasındaki etkileşim sürer. Bir yandan ölümden önce hasenat için sistem ve müessese kuranların sadaka-yı cariyeleri işler. Öbür yandan şerri ders alıp şer işleyenler bunu sürdürdükçe bu dersi verenlerin günahı da -kendilerinin ölümünden sonra dahi- sürer. Yani dünya durdukça cari hesaplar açık kalır. Kıyamet kopup da tüm insanların birbirinden olan tüm alacağı borcu çıkarılmadıkça amel defterlerinin "kesin hesap"ı yapılamaz.

Büyük hesap gününde, kesin hesaba dayalı mizan çıkarıldığında her bir ferdin mizanının bir kefesinde ibadet varsa ve günahları örtecek kadar çoksa akıbeti cennet ve ibadet yoksa ya da günahları öldürmeye yetmiyorsa akıbeti cehennemdir.

Bu netice ilahi vaade uygundur ve tam bir adalettir.

6. Adaletin insan davranışlarındaki tezahürü nedir?

Adaletin insan davranışlarında tezahür eden kuşatıcı yönü sırat-ı müstakim üzerine hareket etme mecburiyetidir.

Bediüzzaman, 60 ciltlik sıralı Kur'an tefsiri olarak yazmaya başladığı ve birinci cildini ancak tamamladığı İşarat-ül İcaz adlı eserinde (s. 29) Fatiha suresindeki "ihdinessıratelmüstakim"i tefsir ederken sırat-ı müstakimi (doğru

Kur'an'ın ders verdiği adalet ve ibadet, birlikte olmak kaydıyla bir mânâ ifade eder. Şöyle ki; Zira tevhid hakikati hakkıyla ancak nübüvvet eliyle bilinir. İlk insanın talim-i esma (isimlerin ve dolayısıyla ilimlerin kendisine öğretilmesi) suretiyle aynı zamanda hakikatin tüm bilgisine sahip kılınmış bir peygamber olması da gösterir ki insanın tenvir ve irşadı ancak peygamberler eliyledir.

İnsan, içindeki pozitif güç durumundaki her tür iştahını helalinden tatmin ederse, içindeki negatif kuvvet olan gazap kuvvetini doğru kullanır ve gerektiği yerde şecaat ve kahramanlığını gösterirse, ölçücü kuvvet olan akıl kuvvesiyle de hikmeti elde eder ve elde tutarsa adalet ve dahi ibadet etmiş olur.

yolu) “adl ve adalet” olarak tarif etmektedir:

“Sırat-ı müstakim şecaat, iffet, hikmetin mezcinden ve hülasasından hasıl olan adl ve adalete işarettir. Şöyle ki:

“Tagayyür, inkılap ve felaketlere maruz ve muhtaç şu insan bedeninde iskan edilen ruhun yaşayabilmesi için üç kuvvet ihdas edilmiştir. Bu kuvvetlerin, birincisi, menfaatleri celp ve cezb için kuvve-i şehevîye-i behîmiye, ikincisi, zararlı şeyleri def için kuvve-i sebuiye-i gadabiye, üçüncüsü, nef’ ve zararı, iyi ve kötüyü birbirinden temyiz için kuvve-i akliye-i melekiyedir.

“Lakin, insandaki bu kuvvetlere şeriatça bir had ve bir nihayet tayin edilmiş de, fitraten tayin edilmemiş olduğundan, bu kuvvetlerin herbirisi, tefrit, vasat, ifrat namıyla üç mertebeye ayrılırlar.

“Mesela, kuvve-i şehevîyenin ... vasat mertebesi ise iffettir ki, helaline şehveti var, harama yoktur. ...

“Ve keza, kuvve-i gadabiyenin ... vasat mertebesi ise şecaattir ki, hukuk-u diniye ve dünyevîyesi için canını feda eder, meşru olmayan şeylere karışmaz... ”

“Ve keza, kuvve-i akliyenin ... vasat mertebesi ise hikmettir ki, hakkı hak bilir, imtisal eder; batılı batıl bilir, içtinap eder.

“Şu dokuz mertebenin altısı zulümdür, üçü adl ve adalettir. Sırat-ı müstakimden murad, şu üç mertebedir.”

Özetle insan, içindeki pozitif güç durumundaki her tür iştahını helalinden tatmin ederse, içindeki negatif kuvvet olan gazap kuvvetini doğru kullanır ve gerektiği yerde şecaat ve kahramanlığını gösterirse, ölçücü kuvvet olan akıl kuvvesiyle de hikmeti elde eder ve elde tutarsa adalet ve dahi ibadet etmiş olur. Farz ibadet olan namazın kalbindeki farz olan fatihasının kalbinde farz bir çerki olan sırat-ı müstakimi hayatına ekmiş ve böylece hiç değilse nefsinde adalet hakikatini elde etmiş olur. İnsan için, davranışlarında adaleti hakikatiyle tezahür ettirmek, Allah’ın Adl ismini hakkıyla tecelli ettirmek demektir.

7. Adaletin insanla ilişkisi nedir?

Allah kainatın nizamını ve kainattaki mizanı insanın gözüne sokmak suretiyle insana adalete tabi olmayı ve adaletle hükmetmeyi emretmektedir.

İnsanın tabi olacağı ve tatbikçisi olacağı adaletin en temel alt kavramı hak ve mükellefiyettir. Zira insan yetişkin hale gelip de imtihanı başladığında ondan istenen en önemli davranış, hakka riayet ve mükellefiyeti ifa etmesidir.

Bu hakların yerine gelmesi insanlı dünyayı Allah nezdinde yaşatılmaya değer kılar. Bir bölgede insanların çoğunun bozulması o bölgenin afetlerle ikaz edilmesine sebep olur. Tüm dünyada ve bir daha düzelmeyecek biçimde bozulması ise kıyameti getirir.

Hakkın iki yönü vardır:

Birincisi Allah’ın insan üzerindeki hakkıdır. Allah’ın mahlukat üzerindeki mutlak kudretini ve tasarruf yetkisini gerçekten bilen ve böylece Allah’ı hakikaten tanıyan ve ona hayranlığının gereği olan ibadeti hakkıyla yapan insan, Allah’ın hakkını ve dolayısıyla Allah’a karşı borcunu ifa etmiş olur.

İkincisi mahlukatın hakkıdır. Mahlukata bakışında ve mahlukatta ta-

sarruf edişinde yaradılış kanunlarına riayet eden, mahlukatın hakkını muhafaza etmiş olur. Etmezse, hesabını yine o mahluku yaratana verir.

İşte bu hakkın sahibi olmak açısından irade sahibi varlıklar durumundaki insanlar ile diğer canlı ve cansız varlıklar arasında bir fark vardır. Allah insanlara irade vermekle aynı zamanda hakkını bizzat arama ve koruma yetkisi de vermiştir. İşte insan başta kendisinin hakkı olmak üzere tüm insanların ve ayrıca da mesuliyeti insanlara verilmiş olan mahlûkatın hakkını korumakla mükelleftir. Bu koruma için de insana vicdan ve adalet duygusu verilmiştir.

İnsanın başka insanlardan koruyabileceği ve gerektiğinde talep edileceği haklara kul hakkı denir. “Kul hakkını kulun kendisi affetmedikçe Allah affetmez” denilmesinin sebebi, Allah’ın kuluna devrettiği iradeye değer vermiş olmasıdır.

İnsan davranışlarının ve ilişkilerinin temelindeki en önemli unsur adalet ve kul hakkıdır. Adil bir sosyal düzen kurma ihtiyacı kul hakkının muhafazası ve ifası ile ilgilidir.

Bu yönüyle adalet hayatın merkezindedir ve hayatın merkezindeki diğer kavramlarla ilişkilidir. Mesela şefkat ve adalet gibi .

8. Beşerde tahakkuk eden adaletin hükümlerinin kaynağı nedir?

İnsanlar arasındaki ilişkilerde neyin adil olduğunu belirleme işi öncelikle bir akıl yürütme işidir. Ancak akıl kararını önceden belirlenmiş şablona göre verir. Şablonu oluşturan ise iyi-kötü gibi değer yargılarını oluşturan vicdandır. Vicdan, kaynağını ya heva ve nefisten alır ve kararır ya da hüda ve vahiyden alır ve nurlanır.

O halde beşerin tatbik edeceği hakiki adaletin kaynağı sadece akıl ve vicdan değildir. Zira akıl yaratılışın hikmetinden ve yaratıcının iradesinden uzak kalırsa hakikatte akıl değildir.

O halde akıl vahyin sınırları içinde ve vahiy ile işbirliği içinde ise somut adalet problemini çözerken bulduğu adil çözümler bir mânâ ifade eder.

Bu sebeple kainatı ayakta tutan “adalet sütunu”nun “kaidesi” vahiy ve onun son versiyonu olarak Kur’an’dır. Sünnet de denilen peygamberin tatbikatı Kur’an’ın yaşayan ve yaşanan halidir. Kur’anı ve sünneti anlama, yorumlama ve bu iki kaynak yardımıyla yeni soruların cevaplarını bulma cehd ve gayretine ve bu gayretin ürünlerine de içtihat denir. Hakiki içtihat, arzi değil, Kur’an ve sünnete dayandığından onlar gibi semavî kaynaklıdır.

Kamuoyu denilen efkar-ı amme ve kamu vicdanı denilen vicdan-ı umumi de dördüncü seviyede bir delil ve kaynaktır .

O halde semavî olan ile hükmetmek ve gerektiğe akletmek, semavîyi tanıyan aklın da bir muktezasıdır.

Kainatı ayakta tutan “adalet sütunu”nun “kaidesi” vahiy ve onun son versiyonu olarak Kur’an’dır. Sünnet de denilen peygamberin tatbikatı Kur’an’ın yaşayan ve yaşanan halidir. Kur’anı ve sünneti anlama, yorumlama ve bu iki kaynak yardımıyla yeni soruların cevaplarını bulma cehd ve gayretine ve bu gayretin ürünlerine de içtihat denir. Hakiki içtihat, arzi değil, Kur’an ve sünnete dayandığından onlar gibi semavî kaynaklıdır.

4. Nitekim Bediüzzaman Mektubat’ta “ana babaya öf bile demeyin” ayetini tefsir ettiği 21. mektupta (s. 250) “dünyada en yüksek hakikat, peder ve validelerin evlâtlarına karşı şefkatleridir. Ve en âli hukuk dahi, onların o şefkatlerine mukabil hürmet haklarıdır. Çünkü onlar, hayatlarını, kemâl-i lezzetle evlâtlarının hayatı için feda edip sarf ediyorlar” diyerek şefkat ile hukuku ve adaleti ilişkilendirmekte, şefkatın karşılığını vermeyi adalet olarak ifade etmektedir.

İnsan için adaleti sağlamak hedefi de Allah'ın Adl ismini tecelli ettirerek Allah'ın rızasını elde etmek demektir. Bu sebeple Kur'an, "Allah için seviniz", "Allah için nefret ediniz", "Allah için hükmediniz" gibi ayetlerle insanı ihlase ve samimiyete davet etmektedir. Bu prensipler nazara alınmadan yapılacak her adalet dağıtma faaliyeti, görünüşte adalet gibi olsa da, hedefi şaşmış bir adalet olduğu için, Allah katında ve Allah'ın adaletini bilip arayan insanlar nazarında adalet değil aslında bir zulümdür .

9. Adaletin hedefi nedir?

Beşerî ilişkilerdeki adaletin amacı ile ilgili olarak "adalet adalet içindir" diyenler "insan kendisini var etti" demiş gibi olurlar. Oysa hiçbir şey "bizzat kendisi" için değildir.

Hak'tan geldiğini ve yine O'na döneceğini bilen (mü'min) için her faaliyetinde aslında tek bir hedef vardır: Allah'ın rızasına nail olmak. Diğer bütün hedefler bu asıl hedefe ulaştıracak ara hedeflerdir. Dolayısıyla aslında hedef değil vasıtalarlardır.

İnsan için adaleti sağlamak hedefi de Allah'ın Adl ismini tecelli ettirerek Allah'ın rızasını elde etmek demektir. Bu sebeple Kur'an, "Allah için seviniz", "Allah için nefret ediniz", "Allah için hükmediniz" gibi ayetlerle insanı ihlase ve samimiyete davet etmektedir. Bu prensipler nazara alınmadan yapılacak her adalet dağıtma faaliyeti, görünüşte adalet gibi olsa da, hedefi şaşmış bir adalet olduğu için, Allah katında ve Allah'ın adaletini bilip arayan insanlar nazarında adalet değil aslında bir zulümdür .

10. İnsan ilişkilerinde adalet için ne gerekir?

İnsanlar arasındaki ilişkiler mekanik değildir. Oysa beşer eliyle dağıtılan adalet, niteliği gereği, haklı-haksız, suçlu-suçsuz gibi mekanik bir anlayışa dayanır.

Bunun iki sonucu vardır.

Birincisi adalet mekanizması niyete bakar ama niyeti oluşturan etkenlerle tek tek ilgilenemez. Zira adalet için muhatabı netleştirmek lazımdır. Oysa etkenlerle ilgilenmek muhatabı çoğaltır, adalet dağıtma ihtimalini azaltır.

Mesela bir borçlunun parası olmasına rağmen borcunu ödememesi hukukun müdahalesini gerektirir. Borçlunun bu davranışının arka planındaki niyetleri bulmaya ve bundan bir sonuç çıkarmaya çalışmak çoğu zaman adalete uygun düşmez. Hakimin ferasetli olması istenir ve gereklidir ama beşerî ferasetin de bir sınırı vardır.

İkinci olarak dünyevî adalet mekanizması sebebi nazara alır ama sebeplerin arka planı durumundaki "saikler" ile ilgilenmeye müsait bir yapı değildir.

Mesela genel olarak hırsızlığın ya da bir hırsızın cezasını belirlerken hırsızın bu davranışa yönelmesine sebep olan eğitim ve terbiye eksikliğini nazara alabilir ama terbiye ile mükellef olanların bu görevi niçin hakkıyla yapmadıklarına ya da yapamadıklarına dair tartışmalara giremez.

Hakim illiyet bağını sonuna kadar takip etmeli ve suçla ilgili ya da ilişkili herkesi mesuliyeti nisbetinde mahkum etmelidir. Ancak bu değerlendirme-

5. Nitekim Bediüzzaman Muhakemat'ta (s. 20) hürriyetten istifade eden kamuoyunun neyin adil olduğu hakkındaki genel kanaatini ve adalete dair bekliliğini "Evet, meşrutiyettir; herşeyde meşveret hükümfermâdır. Efkâr-ı umumiye dahi didebandır. İcma-ı ümmetin hücciyeti buna hüccettir" ifadeleriyle tarif etmektedir. 6. niyetin ihlasi tesiri hakkında şu örneği aktarmaktadır: Bir savaşta, bir kafirle birebir mücadelesinde hasmını yere düşüren ve kılıcıyla öldürmek üzere olan Hazret-i Ali, hasmı yerden kendisine tükürünce onu kesmekten vazgeçer. Hasmı bunun üzerine "Allah'ın" aslanına, kendisine işkence etmeden çabucak kesmesini sağlamak için tükürdüğünü söyleyip buna rağmen niçin kendisini öldürmediğini sorar. Kendisine işkence edeceğini uman Hazret-i Adil'den aldığı şu cevap, yerdeki mert mağlubu Müslüman yapar: "Seni az önce Allah için kesecektim. Şimdi "bana" tükürdüğün için nefsimin de hissesi karıştı, ihlasmı zedelendi. Bu halimle seni kesersem bu kere ben adalet değil zulmetmiş olacaktım. O yüzden kesmedim!"

nin suçun faili, mağduru ve diğer ilgililerinin kabul edebileceği ölçüde objektif delillere dayanması gerekir.

O halde beşerî adalet mekanizmasının dağıttığı adalet; hedefi, maksadı ve vasıtaları itibarıyla bu başlığa kadar anlatılan mânâlara ve ilahi naslara uygun da olsa, niteliği gereği, boşlukları ve aşırılıkları olan, riskler içeren bir adalettir.

O halde adalet mekanizmasının işletilmesinden önce ve sonra, bu mekanizmadan başka diğer bazı insanî mekanizmaları da işletmek gereklidir.

Bunların biri uhuvvet ikincisi ise şefkattir.

Uhuvvet denilen din kardeşliği hissi, beşerî ilişkilerde affedici olma ve dolayısıyla da “hak aramak yerine haktan feragat ve fedakarlık etme” esası üzerine kuruludur.

Diğer deyişle kardeşini gerçekten seven ondan gelen hatayı da affedebilir. Ancak bu demek değildir ki affetmeye ve şikayetçi olmamaya mecburdur. Adalet istemek de bir haktır ama daha iyisi hakkından feragat edebilmektir. Zira feragat edilen şey bu dünyaya özgü ve paylaşıldığında azalan bir şeydir. Oysa doğru kişi affedildiğinde affetmekle ortaya çıkan manevi servet ahirete ait olduğundan azalan değil artan bir varlıktır.

O halde adaletin öncesi ve çerçevesi uhuvvettir. Ancak, uhuvvetle yetinmemek gerektiğini düşünen, lütufla ıslah etmeye çalışmanın faydalı olmayacağı kanaatine varan kişi kendisine karşı yapılan hatayı affetmez, adaleti ister ve istemelidir.

Aslında bir toplumun sadece hukukla ayakta durabilmesi mümkün değildir. Her hatayı hukuka havale etmek, hem bir yandan devleti sosyal hayatın içine gereğinden fazla sokar ve ilişkileri resmileştirir hem de diğer taraftan adaletin basitleşmesine ve sıradanlaşmasına sebep olabilir.

Gerçekten “Hısım olan hasım olamaz, hasım olanlar da hısım kalmaz” veciz sözünde olduğu üzere, kardeşlik duyguları husumete mani olur. Oysa adalet mekanizması daima husumet (hasım olma) ve muhasemet (karşılıklı hasımlaşma) üzerine kuruludur. Her dava bir aksiyodur, her aks ya da akt bir hasmı ve talebi gerektirir.

Şefkat ve merhamete gelince, şefkati hak edene şefkatle muamele etmek ya da merhameti talep edene merhamet etmek yerine illa şekli adalet neyi gerektiriyorsa onunla muamele etmek, adalet hakikatini zedelemek sonucunu doğurabilir.

Suçlu veya borçlu hakkında adaletle hükmedip suçuna ceza veya borcuna ifa emretmek adaletin gereğidir. Ancak şefkatten etkilenecek olanı veya merhamet talep ve hak edeni adaletin önüne atıp müeyyide ile kavurmak bazen bir tür adaletsizlik olabilir.

O halde denilebilir ki şefkat ve merhamet de aynen uhuvvet gibi adaletin çerçevesidir.

11. Beşerî adaletin vasıtası nedir?

Adaletin vasıtası devlettir. Adalet için, devlet gereklidir. Devlet, adalet için gereklidir. Adaletin “mülkün temeli” olmasının bir mânâsı da budur.

En kötü devletli toplum, devletsiz toplumdan iyidir. Zira devlet ortak

Aslında bir toplumun sadece hukukla ayakta durabilmesi mümkün değildir. Her hatayı hukuka havale etmek, hem bir yandan devleti sosyal hayatın içine gereğinden fazla sokar ve ilişkileri resmileştirir hem de diğer taraftan adaletin basitleşmesine ve sıradanlaşmasına sebep olabilir.

dikey ilişkidenden dolayı Allah'a hesap vereceğini bilen bir insan ne Allah'ın hakkını ihmal eder ne de kul hakkını ihlal eder. Yine böyle bir insan haksızlığa maruz kaldığında da hakkının kaybolacağından korkup ümitsizliğe kapılmaz. Hakkını bu dünyada da korumaya ve almaya gayret eder ama bu dünyada tam alamasa da haşirdeki büyük mahkemede hakkının tam olarak kendisine teslim edileceğine tam olarak inanır ve huzurlu yaşar.

iyiyi bulmak ve tatbik etmek için gerekli olan otoritenin adıdır. Meşruiyetini ihtiyaçtan ve adaletinden alır.

Devletsiz toplum hayalinin ideolojisi olan anarşizm, üst otorite yani arş-ark olmadan da (an-arşiyile de) toplumun hayatta kalabileceğini ve mutlu bireylerle dolu olabileceğini iddia etmektedir. Oysa bir toplumda beşeri ilişkilerin tümüyle hiyerarşisiz ve yatay ilişkiler ağı biçiminde olması için o toplumdaki insanların her birinin Yaratıcı arasındaki dikey ilişkiyi doğru ve tam olarak kurmuş olması gerekir.

Zira ancak hakiki iman sahibi olan bir insan kainata meydan okuyabilir. Yani diğer tüm dikey ilişkileri reddedebilir, yok sayabilir, ihtiyaç duymaz.

Zira dikey ilişkidenden dolayı Allah'a hesap vereceğini bilen bir insan ne Allah'ın hakkını ihmal eder ne de kul hakkını ihlal eder. Yine böyle bir insan haksızlığa maruz kaldığında da hakkının kaybolacağından korkup ümitsizliğe kapılmaz. Hakkını bu dünyada da korumaya ve almaya gayret eder ama bu dünyada tam alamasa da haşirdeki büyük mahkemede hakkının tam olarak kendisine teslim edileceğine tam olarak inanır ve huzurlu yaşar.

Ancak bilhassa günümüzün toplumu ve bundan sonra hiçbir toplum "tümüyle tahkiki iman sahibi kişiler"den oluşamaz. Zira dünya küçük bir köy haline gelmiş, toplumlar geçişli ve geçirgen yapılara dönüşmüş, kıyamet de yakınlaşmıştır. Bu sebeple devletsiz yürüeyebilen bir toplum hayatı "ham hayal"dir. Bu sebeple mutlaka beşerî adalet mekanizmasına ve nefesine uyan kişileri adalet hakikati namına cebr ve kahr ile terbiye edecek bir üst otoriteye ihtiyaç vardır. Aksi halde ortaya çıkacak olan şey "anarşik de olsa bir düzen" değil, "anarşiden bozma anomi (kaos)" olacaktır. Bu ise kıyameti uzaklaştırmayacak, bilakis yakınlaştıracaktır.

Modern devlet, yasama, yürütme ve yargı denilen üç kuvvete istinat eder. Kural koyar, uymayana müeyyide uygulayarak te'dip ve def' eder. Salt def'edici kuvvete istinat eden bu devlete "dafia devleti" diyebiliriz.

Gerçek adalet devleti ise cebir ve kahrını da vicdana hitap ettirebilen devlettir. Diğer ifadeyle gerçek adalet devletinin cebri gücü ancak adaleti inkar edene ve devleti tanımayı reddedene karşı bir mânâ ifade eder. Böyle bir devlette ancak çok az bir kısım insan günahından ve suçundan utanmaz, tövbeye yanaşmaz.

O halde gerçek adalet devleti, cebre değil nasihate ya da en azından cebirden ziyade nasihate istinat eden "cazibe devleti"dir.

Nitekim Bediüzzaman Mesnevi-i Nuriye'de (s. 25) Reşhalar'da Yedinci Reşha'da Hazret-i Muhammed'in asr-ı saadetindeki devletinin ve saltanatının sadece güce istinat eden zahiri bir saltanat olmadığını, onun arkasında ve temelinde "insanlarca içselleştirilmiş" bir saltanatının bulunduğunu şöyle anlatmaktadır:

"O zât-ı nuranî, kısa bir zamanda, o kavimlerin ahlâk-ı seyyielerini kaldırarak ahlâk-ı haseneyle tebdil ettirdi. Hattâ, o zât-ı mürşidin (a.s.m.) telkin ettiği iman nuru sayesinde, o vahşî insanlar, insan âleminde insanlara muallim oldular. Ve medeniyet dünyasında, medenilere üstad oldular. O zatın (a.s.m.) şu kadar geniş ve azîm saltanatı, yalnız zahiri bir saltanat değildir. Daha geniş ve daha derin yerde saltanat-ı bâtinîyesi vardır ki, bütün kalbleri ve akılları kendisine cezb ve celb etmiştir. Ve bütün ruhları ve nefisleri teshir etmiştir ki,

kalblere mahub, akıllara muallim ve tenvir edici ve nefislere mürebbî ve ruhlarla sultan olmuş ve olmaktadır.”

Bilhassa günümüzde devletler genellikle sadece def'e ve cebre istinat etmekte olduklarından “dafîa devleti” olarak adlandırılmaya uygundurlar. Bütün akılları ve kalbleri kendisine cezp edebilen ve hükmüne rızaen tabi olunan bir saltanat ve devlet ise bir “cazibe devleti” olarak tarif edilebilir. Bu devlete ise ihtilalle ve benzeri cebrî yollarla değil, ancak halkın çoğunluğunun samimi inanç sahibi olması ile ulaşılabilir.

12. Devletin adaleti için milletin hangi vasıflara sahip olması gereklidir?

Gerçek adalet devletin ülkesindeki halkın büyük çoğunluğu devletin mutlak gerekliliğinden önce Allah'ın mutlak gerekli (vacibül vücut) olduğuna inanır. Devletten ve adaletinden önce Allah'tan ve onun adaletinden çekinir. Bu korkusu sebebiyle, suç işlemekten ve devletin müdahalesini gerektirecek bir zulüm irtikap etmekten kaçınır. Suç işleyenler de çabucak tövbe eder, suçunun cezasının bu dünyada verilmesini bizzat kendisi talep eder. Böylece Allah'ın huzuruna temiz olarak çıkacağından emin olur.

Nitekim Bediüzzaman Hutbe-i Şamiye (s. 80 vd.) adlı eserinin sonundaki eklerden birinde devlet adına adaleti tatbik edenler ile adalet tatbikatının muhatabı durumundaki fertlerin içinde bulunduğu ruh halini iki ana gruba ayırarak tarif ve tasnif etmektedir.

Dinî nasihatın ve dinî hamiyetin insan ve toplum üzerindeki tesirinin ele alındığı bu bahsin, suç işleyene verilecek cezanın ne adına ya da kim adına olması gerektiği hususunun incelendiği kısımlarını aşağıya alıyoruz:

(Bu metinde, hırsızlık suçu ve el kesme cezası örneği üzerinden, cezanın kim adına ve hangi saikle verilmesi halinde nasıl bir sonuç doğuracağı anlatılmaktadır. Yani ana konu suçun ve cezanın türü değil dayanağıdır. Böylece gerçek adalet için halkın kuvvetli iman sahibi olmasının ve dindarlığının önemi ortaya konulmaktadır).

Evet, millet-i İslâmiyenin sebab-i saadeti yalnız ve yalnız hakaik-i İslâmiye ile olabilir. Ve hayat-ı içtimaiyesi ve saadet-i dünyeviyesi şeriat-ı İslâmiye ile olabilir. Yoksa adalet mahvolur. Emniyet zir-ü zeber olur. Ahlâksızlık, pis hasletler galebe eder. İş yalancıların, dalkavukların elinde kalır.

Size bu hakikati ispat edecek binler hüccetten bir küçük nümune olarak, bu hikâyeyi nazar-ı dikkatinize gösteriyorum:

Bir zaman bir adam, bir sahrâda, bedeviler içinde ehl-i hakikat bir zatın evine misafir olur. Bakıyor ki, onlar mallarının muhafazasına ehemmiyet vermiyorlar. Hattâ ev sahibi, evinin köşesinde paraları oralarda açıkta bırakmış. Misafirhane sahibine dedi:

Hırsızlıktan korkmuyor musunuz, böyle malınızı köşeye atmışsınız?

Hane sahibi dedi: Bizde hırsızlık olmaz.

Misafir dedi: Biz paralarımızı kasalarımıza koyduğumuz ve kilitlediğimiz halde çok defalar hırsızlık oluyor.

Hane sahibi demiş: Biz emr-i İlahî namına ve adâlet-i şer'îye hesabına

Gerçek adalet devletin ülkesindeki halkın büyük çoğunluğu devletin mutlak gerekliliğinden önce Allah'ın mutlak gerekli (vacibül vücut) olduğuna inanır. Devletten ve adaletinden önce Allah'tan ve onun adaletinden çekinir. Bu korkusu sebebiyle, suç işlemekten ve devletin müdahalesini gerektirecek bir zulüm irtikap etmekten kaçınır. Suç işleyenler de çabucak tövbe eder, suçunun cezasının bu dünyada verilmesini bizzat kendisi talep eder. Böylece Allah'ın huzuruna temiz olarak çıkacağından emin olur.

Evet, iman,
kalbde, kafada
daimî bir
mânevî yasakçı
bıraktığından,
fena meyelânlar
histen, nefisten
çıkıkça 'yasaktır'
der, tard eder,
kaçırır.
Evet, insanın
fiilleri
kalbin, hissini
temayülâtından
çıkır. O
temayülât, ruhun
ihtisaratından ve
ihtiyacatından
gelir. Ruh ise,
iman nuru ile
harekete gelir.
Hayır ise yapar,
şer ise kendini
çekmeye çalışır.
Daha kör hisler
onu yanlış yola
sevk edip mağlûp
etmez.

hırsızın elini kesiyoruz.

Misafir dedi: Öyleyse çoğunuzun bir eli olmamak lâzım gelir.

Hane sahibi dedi: Ben elli yaşına girdim, bütün ömrümde bir tek el kesildiğini gördüm.

Misafir taaccüp etti, dedi ki: Memleketimizde her gün elli adamı hırsızlık ettikleri için hapse sokuyoruz. Sizin buradaki adaletinizin yüzde biri kadar tesiri olmuyor.

Hane sahibi dedi:

Siz büyük bir hakikatten ve acip ve kuvvetli bir sırdan gâflet etmişsiniz, terk etmişsiniz. Onun için adaletin hakikatini kaybediyorsunuz. Maslahat-ı beşeriye yerine adalet perdesi altında garazlar, zâlimâne ve tarafgirâne cereyanlar müdahale eder, hükümlerin tesirini kırar. O hakikatin sırrı budur:

Bizde bir hırsız elini başkasının malına uzattığı dakikada hadd-i şer'inin icrasını tabattur eder. Arş-ı İlahîden nâzil olan emir hatırına gelir. İmânın hassasıyla, kalbin kulağıyla, kelâm-ı ezelden gelen ve hırsız elinin idamına hükmeden 'Hırsız erkeğin ve hırsız kadının da elini kesin' (Mâide Sûresi, 5:38) âyetini hissedip işitir gibi iman ve itikadı heyecana ve hissiyat-ı ulviyesi harekete gelir. Ruhun etrafından, vicdanın derin yerlerinden, o sirkat meyelânına hücum gibi bir hâlet-i ruhiye hâsıl olur. Nefis ve hevsten gelen meyelân parçalanır, çekilir. Git gide, o meyelân bütün bütün kesilir. Çünkü, yalnız vehim ve fikir değil, belki mânevî kuvveleri (akıl, kalb ve vicdan) birden o hisse, o hevse, hücum eder.

Hadd-i şer'iye tabattur ile ulvî zecr ve vicdani bir yasakçı o hissini karşısına çıkar, susturur.

Evet, iman, kalbde, kafada daimî bir mânevî yasakçı bıraktığından, fena meyelânlar histen, nefisten çıkıkça 'yasaktır' der, tard eder, kaçırır.

Evet, insanın fiilleri kalbin, hissini temayülâtından çıkar. O temayülât, ruhun ihtisaratından ve ihtiyacatından gelir. *Ruh ise, iman nuru ile harekete gelir. Hayır ise yapar, şer ise kendini çekmeye çalışır.* Daha kör hisler onu yanlış yola sevk edip mağlûp etmez.

Elhasıl: Had ve ceza, emr-i İlahî ve adalet-i Rabbaniye namına icra edildiği vakit, hem ruh, hem akıl, hem vicdan, hem insanîyetin mahiyetindeki lâtifeleri müteessir ve alâkadar olurlar. İşte bu mânâ içindir ki, elli senede bir ceza, sizin her gün müteaddit hapsinizden ziyade bize fayda veriyor. Sizin adalet namı altındaki cezalarınız, yalnız vehminizi müteessir eder. Çünkü biriniz hırsızlığa niyet ettiği vakit, millet, vatan maslahatı ve menfaati hesabına cezaya çarpılmak vehmi gelir. Yahut insanlar eğer bilseler ona fena nazarla bakarlar. Eğer aleyhinde tebeyün etse, hükümet de onu hapsedmek ihtimali hatırına geliyor. O vakit yalnız kuvve-i vâhimesi cüz'î bir teessür hisseder. Halbuki nefis ve hissinden çıkan -hususan ihtiyacı da varsa- kuvvetli bir meyelân galebe eder. Daha o fenalıktan vazgeçmek için o cezanız fayda vermiyor. Hem de emr-i İlahî ile olmadığından, o cezalar da adalet değil. Abdestsiz, kiblesiz namaz kılmak gibi battal olur, bozulus. Demek, hakiki adalet ve tesirli ceza odur ki, Allah'ın emri namıyla olsun. Yoksa tesiri yüzden bire iner.

İşte bu cüz'î sirkat meselesine sair küllî ve şümullü abkâm-ı İlahîye kıyas edilsin. Tâ anlalışın ki, saadet-i beşeriye dünyada adaletle olabilir. Adalet ise, doğrudan doğruya Kur'an'ın gösterdiği yol ile olabilir.

Hikayenin hûlasası bitti.

Eğer beşer çabuk aklını başına alıp adalet-i İlâhiye namına ve hakaik-i İslâmiye dairesinde mahkemeler açmazsa, maddî ve mânevî kıyametler başlarına kopacak, anarşilere, Ye'cüc ve Me'cüclere teslim-i silâh edecekler...

13. Beşerî adaletin tarif ve temin ettiği hürriyetin sınırı nedir?

Beşerî adalet hürriyeti temin ederek insanın insan olmasına kapı açar. Bazıları buna, “insanın kendisini gerçekleştirme hakkı” derler. Ancak doğrusu insanın fitrî mahiyetine ve yaratılış amacına uygun davranabilme hakkıdır. Bu açıdan önemli olan insanın hakiki mahiyetidir.

Konunun insanın hürriyeti karşısında devlete yüklenen vazife ile de ilgisi vardır.

Çağdaş ideolojilerden biri olan liberalizmin bakış açısında “insanı insan yapan en önemli değer” onun hürriyetidir. Bu sebeple liberte (hürriyet) temel referans kavram olarak kabul edilir. Hürriyet bilhassa devlete karşı hürriyet olarak tarif edilir. Bu bakış açısında, nefis, ene, ego kavramları ya görmezden gelinir ya da rekabet için gerekli sayılır ve hoş görülür. İnsanın kendisi kutsallaştırılır ve hiçbir varlık karşısında eğilmemesi gerektiğine inanılır.

Buna karşılık sosyalizmin bir ileri aşaması sayılan komünist ideolojide hürriyet hemen hemen tümüyle reddedilir. Proletaryanın (işçi sınıfı) elindeki bir “adil diktatörlük” olarak tasavvur edilen ve gelişimini tamamladığında insanlığı ilk çağdaki doğal duruma (komünal hayata) döndüreceğine inanılan komünist enternasyonal devlet, bireyler karşısında “mutlak otorite” olarak tarif edilip kutsallaştırılır.

İslam'ın hürriyet anlayışında ise “insanı insan yapan değer insanın hürriyetidir” fikri ile yetinilmez. “Hürriyeti hürriyet yapan en önemli değer insanın imanındır, ancak Allah'ın önünde eğilen başlar başkasına secde etmeyi reddeder” denilir. İnsanın devlete de nefse de esir olmaması için yaratılış amacına uygun davranması yani Allah'a hakiki abd (kul-köle) olması gerektiğine inanılır.

Bediüzzaman'ın da belirttiği gibi (Sözler, s. 122) “Dinin şe'ni uhuvvettir, incizabdır. Nefsi gemlemekle bağlamak, ruhu kemâlâta kamçılama serbest bırakmanın şe'ni saadet-i dâreyindir”. Yani İslamiyet insanı bütün varlıklarla dost yapar, insanı günaha sevkeden nefsi bağlar, ruhun manevi kemalata yükselmesine kapı açar ve böylece insanı hem dünyada hem de ahirette mutlu eder.

14. Devletin yasama kuvvetinin adaleti nasıl tecelli eder?

Devletin neyi suç neyi hata sayacağına karar vermek yani hukuka aykırılığı ve müeyyidelerini belirlemek, bir kanun yazma-yapma faaliyeti gerektirir. Sosyal hayatın ve insanın kanunları insanın fitratına aykırı olamaz, olmamalıdır. İnsanın tabiatını, en iyi, onu yaratan bilir ve akıl ve vahiy yoluyla insana da bildirir. O halde insan için en doğrunun ne olacağı, vahiy ve vahiy yorumlayıp metne dönüştüren akıl ile anlaşılır.

Demokrasi denilen çoğulcu ya da katılımcı yönetim biçiminde fitrata uygun anayasayı ve kanunu yazmak halkın seçtiği meclisin işidir. Halkın ço-

İslam'ın hürriyet anlayışında ise “insanı insan yapan değer insanın hürriyetidir” fikri ile yetinilmez. “Hürriyeti hürriyet yapan en önemli değer insanın imanındır, ancak Allah'ın önünde eğilen başlar başkasına secde etmeyi reddeder” denilir. İnsanın devlete de nefse de esir olmaması için yaratılış amacına uygun davranması yani Allah'a hakiki abd (kul-köle) olması gerektiğine inanılır.

Devlet icraatında da adil olmak zorundadır.

Bunun için öncelikle devlet adına icra yetkisi kullananların bazı özelliklere sahip olması gerekir.

Birincisi dürüst olmaktır. Dürüstlük bir erdemdir ve her insanda asgari ölçüde bulunduğu varsayılır. Bu sebeple bir kişinin dürüst olmadığı varsayılmaz. "Beraat-i zimmet asıldır" kuralı gereğince bir kişinin dürüst olmadığını iddia eden ispat etmelidir. Dürüstlikle birlikte bulunması gereken ikinci özellik, işe uygunluk, liyakat ya da ehliyet denilen durumdur.

ğunluğu fitrata uyma mecburiyetinin farkında ise onun seçeceği temsilciler de fitrata ve vahye uygun kanun yapar. Demokrasi böylece vahyin halk tarafından içselleştirilmesini ve kanunların da vahye uygun olmasını sağlayan bir araç olur. Vatandaşlarının büyük çoğunluğun gönüllü olarak vahye uyduğu ve uymadığı hallerde de vahyin verdiği cezanın kendisine tatbikine gönüllü biçimde razı olduğu bu devlet, yukarıda da açıkladığımız gibi bir cazibe devleti olmanın asgari şartlarına ulaşmış olur ve hürriyetlerin de yardımıyla her gün daha iyiye gider.

Halk bu kaliteye yükseltilmiş değil ise devletin demokratik bir devlet olması vahye aykırı kanunların çıkmasına sebep olabilir. Bu durum ilk bakışta vahye ve İslam'a aykırıdır. Ancak halk bu kaliteye yükseltilmiş değil ise yani devlet hâlâ bir dafia devleti ise demokrasi olmasa ve Müslümanlar kanun yapma ve tatbik etme iktidarını bir biçimde elde etmiş olsa dahi o devlet gerçek bir adalet devleti olmayacaktır.

O halde aslanan, dünyanın bu gün geldiği noktada, genel kabul gören hürriyet-i vicdan prensibinden, demokrasi kültüründen ve hürriyet ortamından da faydalanarak, kaliteli bireyler yetiştirmek ve toplumu da kaliteli insanlardan oluşturmaktır. Böylece kanun yazıcı meclisler de gerçek kanun koyucunun üst iradesi durumundaki ilahi hukuka ve vahye uygun kanun yapabilecektir.

15. İcra eden devlet kuvvetinin adaleti nasıl tecelli eder?

Devlet sadece kural koyan değil, aynı zamanda koyduğu kurallara göre icraat yapan bir hizmet aracıdır. Devlet icraatında da adil olmak zorundadır.

Bunun için öncelikle devlet adına icra yetkisi kullananların bazı özelliklere sahip olması gerekir.

Birincisi dürüst olmaktır. Dürüstlük bir erdemdir ve her insanda asgari ölçüde bulunduğu varsayılır. Bu sebeple bir kişinin dürüst olmadığı varsayılmaz. "Beraat-i zimmet asıldır" kuralı gereğince bir kişinin dürüst olmadığını iddia eden ispat etmelidir.

Dürüstlüğün göstergelerinden biri dindarlıktır. Bir kişinin Allah'a ve ahirete inanan dindar bir kişi olması, günlük hayatında ve mesleki hayatında dürüst olmasının yollarından biridir ve hatta ön şartıdır. Zira sadece devlet otoritesinin vereceği cezadan veya sadece halkın kınamasından korkan bir kişinin her konuda gerçekten dürüst kalacağı beklenmemelidir.

Dindar bir insan dürüst değil ise bu onun dindarlığının da eksik veya göstermelik olduğuna işaret eder. Zira ahirete ve büyük hesaba hakikaten inanan bir kişi, bir haksızlığı, ancak bilmeden ve istemeden ya da kendi içtihadınca adalet zannederek yapabilir.

Dürüstlikle birlikte bulunması gereken ikinci özellik, işe uygunluk, liyakat ya da ehliyet denilen durumdur.

"İşi ehline vermek" aynı zamanda dinin de bir emridir.

Ehliyet kavramı işin niteliği ile doğrudan ilgilidir.

Devlet kurumlarını yönetmek ve insanlara hizmet etmek, neticede insanların dünyevî ihtiyaçlarını gidermek demektir. Zira din ve vicdan hürriyeti prensibi sebebiyle devlet artık dinlere eşit mesafededir.

İnsanların uhrevî ihtiyaçlarına yardımcı olan imam, müftü gibi kişilerin "işinin ehli" olması başka bir mânâya gelir. Zira bu kişiler, bu günkü modern

geçişli-açık toplumlarda, toplumdaki herkese eşit mesafede kalarak hizmet vermesi gereken bir “devlet görevlisi” değil, bir dine mensup olanlara ya da ilgi duyanlara hizmet vermesi gereken “din görevlisi” olarak tarif edilirler. Ehliyet ve liyakatları da dinî bir meseledir.

Üçüncü şart devlet memurunun halka tepeden bakmaması, halkı beğenmediği özellikleri sebebiyle aşağılama ya da devlet kuvvetini kullanarak dönüştürmeye çalışma gayreti içine girmemesidir. Hizmetkarın hizmet ettiği kitlenin efendisi olması, ona “ben sizin efendinizim, o halde istediğimi yapmak zorundasınız” deme hakkı vermez.

Devletin icra yetkisini kullanan tüm siyasi veya idari memurları “seyyidül kavmi hadimühüm” prensibine uygun davranmalıdırlar. Yani millete hizmet eden hizmetkarlar olduklarını unutmamalı, memuriyeti bir benlik ve tahakküm aleti olarak değil bir hizmetkarlık ve böylece bir efendilik-seyyidlik vasıtası olarak görmelidirler. Aksi halde adalet etmek isterken zulmetmiş olurlar.

Nitekim Bediüzzaman, 1950-1960 arasında başbakanlık yapmış olan Adnan Menderes’e yazdığı ve iktidarın yaptığı bazı hatalı icraatı dolaylı biçimde eleştirip doğruları yapması için yol gösterdiği bir mektupta (Emirdağ Lahikası, s. 394) şöyle demektedir:

“(Millete hizmet eden milletin efendisidir hadisinin prensibine göre) ... memuriyet bir hizmetkârlıktır; bir hâkimiyet ve benlik için tahakküm âleti değil... Bu zamanda terbiye-i İslâmiyenin noksanıyetiyle ve ubudiyetin zafiyetiyle benlik, enaniyet kuvvet bulmuş. Memuriyeti hizmetkârlıktan çıkarıp bir hâkimiyet ve müstebidâne bir merteye tarzına getirdiğinden, abdestsiz, kiblesiz namaz kılmak gibi, adalet, adalet olmaz, esasiyle de bozulur. Ve hukuk-u ibad da zîr ü zeber olur. Hukuk-u ibad, hukukullah hükmüne geçmiyor ki hak olabilsin. Belki nefsanî haksızlıklara vesile olur.”

Yani kamu görevlisi hizmet yaparken hizmetin gereğidir diyerek ve bilerek bazı hatalar da yapma hakkına sahip değildir.

Ayrıca memurlar ve siyasetçiler, devleti, toplumu dizayn etmek için kullanılacak ideolojik bir aygıt olarak değil, topluma hizmet etmek için kullanılması gereken bir araç olarak görmeli, devlet kudretini kullanarak milleti kendi keyiflerine ya da ideolojilerine göre değiştirmeye ve dönüştürmeye kalkışmamalıdırlar.

Diğer ifadeyle siyasetçiler ve bürokratlar, devlet denilen atı, atın gerçek sahibi olan millet adına tımar eden ve işe koşan seyisler olduklarını unutmamalıdırlar.

Dördüncü şart ise tarafsız kalabilmektir. Devlet yetkisini kullananların, kamu hizmetinden faydalanmak yönünden; dini-mezhebi, köyü-kenti, dili-şivesi, kültürü-kıyafeti vb. sebebiyle bazı insanları diğerlerinden ayırması, adalet değil zulümdür.

Bununla birlikte kanunlarla belirlenecek biçimde olmak kaydıyla pozitif ayrımcılık denilen uygulamalar da yapılabilir. Halkın bir kesimi bir yünden diğerlerine nazaran daha geri kalmış durumda ise, denkliği sağlamaya yönelik olarak, önceden belirlenecek ve denetlenecek prensipler çerçevesinde ve sosyal adaletin gerektirdiği ölçüde ayrımcılık yapılabilir. Zira adalet ideali eşitliği gerektirirken eşitlik ideali de eşit olmayanlara farklı muamele etmeyi gerektirir.

Beşinci şart vicdan hürriyetine riayet mecburiyetidir. Zira devletin icra-

Devletin icra yetkisini kullanan tüm siyasi veya idari memurları “seyyidül kavmi hadimühüm” prensibine uygun davranmalıdırlar. Yani millete hizmet eden hizmetkarlar olduklarını unutmamalı, memuriyeti bir benlik ve tahakküm aleti olarak değil bir hizmetkarlık ve böylece bir efendilik-seyyidlik vasıtası olarak görmelidirler. Aksi halde adalet etmek isterken zulmetmiş olurlar. Dördüncü şart ise tarafsız kalabilmektir. Devlet yetkisini kullananların, kamu hizmetinden faydalanmak yönünden; dini-mezhebi, köyü-kenti, dili-şivesi, kültürü-kıyafeti vb. sebebiyle bazı insanları diğerlerinden ayırması, adalet değil zulümdür. Beşinci şart vicdan hürriyetine riayet mecburiyetidir. Zira devletin icraatında adalet vicdan hürriyeti ile de ilişkilidir.

Devletin icraatının adaletli olması için icraat yapanların denetlenmesi gerekir. "Yanlış yaparsam ne yaparsınız" diyen halifeye "kılıcımızla düzeltiriz" diyen şuurlu vatandaş tavrı da denetimin nihai noktasının ne demek olduğunu göstermektedir. Denetimin en önemli boyutu muhalefetin yapacağı denetimdir. İslam tarihinin ilk otuz ya da yüz yılından sonraki kısmının mutlakiyet idarelerinin örnekleri ile geçmiş olması muhalefetin dinen de meşru olmadığını göstermez. Aksine İslamiyet muhalefeti meşru görür.

atında adalet vicdan hürriyeti ile de ilişkilidir.

Gerçekten vicdan hürriyeti doğru kullanıldığında "dinde zorlama yoktur" kuralının bir yansıması sayılabilir. Devletin ülkesindeki fertleri dinsizliğe zorlaması nasıl yanlış ise dinler ve mezhepler arasında tercih yaparak devletin hizmetinden yararlanmak hususunda bir dine ya da mezhebe mensup olmayı üstünlük sebebi sayması da aynı biçimde yanlıştır. Böylece bir dine mensubiyet ve din değiştirmek daima gönüllü ve ihlaslı bir davranış olarak kalacaktır.

Din değiştirme riski ile ilgili olarak İslamiyet diğer dinlerden farklıdır. Son ve en mükemmel dindir. Bu dini hakkıyla bilen ve inanmış olan bir kişi bu dinden başka bir dine dönmez. Böyle bir ihtimal on puan ile yetinmeyip altı puana razı olmaya benzer. İslamiyet'ten çıkan olsa olsa dinsiz olur.

Dolayısıyla devletin İslamiyet'i diğerlerine nazaran "kayırmamasına" gerek yoktur. Dinsizleştirme gayretlerini engelleyecek sivil teşebbüsleri desteklemesi yeterlidir. Zira insanın Müslüman iken dinsiz hale gelerek itikat yönünden bozulması başka bir din mensubunun dinsiz hale gelip bozulmasından çok daha kötüdür. Birincisi yağın bozulmasına, ikincisi ise sütün bozulmasına benzer. Bozulan yağ hiçbir işe yaramadığı gibi dinsizleşerek bozulan bir Müslüman da anarşist olur ve artık ne kendisine ve ne de başkasına faydası dokunmaz.

Altıncı şart muhalefete razı ve alışkın olmaktır.

Devletin icraatının adaletli olması için icraat yapanların denetlenmesi gerekir. "Yanlış yaparsam ne yaparsınız" diyen halifeye "kılıcımızla düzeltiriz" diyen şuurlu vatandaş tavrı da denetimin nihai noktasının ne demek olduğunu göstermektedir.

Denetimin en önemli boyutu muhalefetin yapacağı denetimdir. İslam tarihinin ilk otuz ya da yüz yılından sonraki kısmının mutlakiyet idarelerinin örnekleri ile geçmiş olması muhalefetin dinen de meşru olmadığını göstermez. Aksine İslamiyet muhalefeti meşru görür.

"İktidar her ülkede var, meşru muhalefet ancak demokrasilerde olur" özdeyişi de kurumsal denetim mekanizmaları kurabilmek için demokrasinin bu nimetinden faydalanılabileceğini göstermektedir.

Bediüzzaman da Gençlik Rehberi isimli eserinin basılmış olması üzerine açılan dava vesilesiyle 1952 yılında yaptığı ve Tarihçe-i Hayatında yayınlanan mahkeme müdafaasında (s. 564) muhalefetin meşruiyetini teyit etmekte ve ayrıca ilave bir unsurla desteklemektedir:

"Haksızlığa karşı, zulme karşı, kanunsuzluğa karşı muhalefet, hiçbir hükümette suç sayılmaz; bilâkis, muhalefet meşrû ve samîmi bir muvâzene-i adâlet unsurudur."

Bu cümleden de görüleceği üzere devlet ve adalet terazisinin muhalefet kefesi en az iktidar kefesi kadar meşru ve gereklidir ve daha da önemlisi iktidar kefesine nazaran daha az gurur riski içerdiğinden daha samimi bir hizmet biçimidir.

16. Yargılayan devlet kuvvetinin adaleti nasıl tecelli eder?

Devletin adaletinin nihai noktası yargı organının faaliyetidir. Meşhur deyimdir: Et kokarsa tuz basarsın, ya tuz kokarsa!

Adalet mekanizması bir yünden tuz gibidir. Toplumun ilişkileri veya devletin idare mekanizması bozulursa hakimler denetimleri ve kararlarıyla düzeltir de... Ya hakimler bozulursa?

Görüldüğü üzere devletin adaletinin en önemli temin ve denetim aracı yargısal denetim denilen denetimdir.

Adliye birbirinden farklı birkaç yargılama yapar.

Birincisi ceza yargılamasıdır.

Suçluya ceza vermek ve tedip etmek mahkemelerin işidir. Hakimler delilleri serbestçe takdir etmeli, polis ya da jandarmanın mahkemeye getirdiği delilleri denetlemeden mutlak doğru kabul ederek değil, gerektiği ölçüde denetleyerek hükmüne dayanak yapmalıdır. O halde hakimler polis ve jandarmadan ve bunları yöneten ve kendi iktidarının devamını sağlamak için rakiplerini bertaraf etmek üzere sahte delil üretme riski bulunan yürütme organının üyelerinden bağımsız olmalıdırlar. Aksi halde hukuk devleti değil polis devleti söz konusu olmuş olur.

Hakim duyguları ve hisleriyle değil vicdaniyla karar vermeli, infazı da aynı tavırla takip etmelidir.

Bu konuda Bediüzzaman'ın Mektubât'ta Uhuvvet Risalesi'nde (s. 260) "Allah için hükmetmek" prensibini anlatırken aktardığı örnek önemlidir:

"Bir zaman bir hâkim bir hırsızın elini kestiği vakit eser-i hiddet gösterdiği için, ona dikkat eden âdil âmiri onu o vazifeden azletmiş. Çünkü şeriat namına, kanun-u İlâhî hesabına keseydi, nefsi ona acıyacaktı. Ve kalbi hiddet etmeyip, fakat merhamet de etmeyecek bir tarzda kesecekti. Demek, nefesine o hükümden bir hisse çıkardığı için, adaletle iş görmemiştir."

Aynı bilgi Şualar'da (s. 330) şu şekilde tekrar edilmektedir:

"Bir adliye reisi, bir memuru kanunca bir hırsızın elini kestiği vakit, o memurun o zâlim hırsıza hiddet ettiğini gördü, o dakikada o memuru azletti. Hem çok teessüf ederek dedi: 'Şimdiye kadar adalet namına böyle hissiyatını karıştıranlar pek çok zulmetmişler.'

"Evet, 'Hükm-ü kanunu icra etmekte o mahkûma acımasa da hiddet edemez; etse zâlim olur. Hattâ, kısas cezası da olsa, hiddetle katletse, bir nevi katil olur' diye, o hâkim-i âdil demiş.

"İşte, madem mahkemede böyle hâlis ve garazsız bir hakikat hükmediyor,..."

Bu iki metnin asıl konusu cezanın ne olduğu ve niteliği değildir. Ceza veren ve infaz eden adalet görevlisinin hangi duygu ile hareket etmesi gerektirir.

Hakimin nefsi kendisini suçlunun yerine koyar ve acıma duygusu hisseder. Bu mahzurlu değildir. Kalbin taraf olması ise kalbe bağlı bir duygu olan vicdanın ölçüsünü şaşırmasına sebep olacağından mahzurludur.

Kalpdeki hiddet duygusu ve merhamet duygusu, kalbin sahibinin olaya taraf olduğunu gösteren birbirine zıt iki duygudur. Bir yargılamada ve bir

Suçluya ceza vermek ve tedip etmek mahkemelerin işidir. Hakimler delilleri serbestçe takdir etmeli, polis ya da jandarmanın mahkemeye getirdiği delilleri denetlemeden mutlak doğru kabul ederek değil, gerektiği ölçüde denetleyerek hükmüne dayanak yapmalıdır. O halde hakimler polis ve jandarmadan ve bunları yöneten ve kendi iktidarının devamını sağlamak için rakiplerini bertaraf etmek üzere sahte delil üretme riski bulunan yürütme organının üyelerinden bağımsız olmalıdırlar. Aksi halde hukuk devleti değil polis devleti söz konusu olmuş olur.

*Kişiler arasındaki
hukuki
problemlerin
nihai çözüm
mercii de yargı
organıdır. Bu
yargı faaliyetinde
hakim bağımsız
olmaktan başka
bir de tarafsız
olmalıdır.
Tarafsızlığından
şüphe
duyuluyorsa dava
ile ilgili görevini
başka bir hakime
devretmekten
kaçınmamalıdır.*

hükümün infazında bu iki duygudan birine sahip olan hakim tarafsızlığını kaybetmiş demektir. Bu halde iken verdiği veya infaz ettiği hüküm adilane değil zalimane bir hükümdür.

Ceza yargılamasında geçerli en önemli ilkelerden biri de suçun ve cezanın şahsiliği prensibi olarak bilinen kuraldır. Kur'an'da dört ayrı surede geçen "Hiçbir günahkar başkasının günahını yüklenmez" mealindeki "vela teziru vaziretün vizra uhra" ayetinin de emrettiği üzere, suçlunun akrabası, köylüsü, komşusu, ırkdaşı ve hatta taraftarları dahi suçlu sayılamaz, suçlanamaz, korutulamaz.

Bu prensip sadece adi suçlarda değil, siyasi nitelikli ya da siyasi amaçlı suçlarda da geçerlidir.

Aslında bu prensip, "toptancı davranmama mecburiyeti" biçiminde tüm fertlerin uyması gereken bir kuraldır. Bu prensibi halk kendi arasında uygulamazsa devlet görevlilerinden ve hakimlerden de böyle bir tatbikat beklemeye hakkı yoktur. Bu durum aslında "toplumsal iyileşmenin topluca olması gerektiği" prensibinin sonucudur.

İkinci yargı türü idari yargının yargılama faaliyetidir.

Devletin icracı birimlerinin karar ve icraatının kanuna uygunluğunu, idari yargı denilen yargı organı denetler. Bu denetimin gerçek bir denetim olması için kanunlara ve dolayısıyla yasama organının emirlerine göre yargılama yapacak olan yargının yürütmeden bağımsız olması gerekir.

Kişiler arasındaki hukuki problemlerin nihai çözüm mercii de yargı organıdır. Bu yargı faaliyetinde hakim bağımsız olmaktan başka bir de tarafsız olmalıdır. Tarafsızlığından şüphe duyuluyorsa dava ile ilgili görevini başka bir hakime devretmekten kaçınmamalıdır.

Üçüncü yargı türü ise kişilerin ve işletmelerin birbirleri ile düştükleri ve şahsi hak ihlali iddiası içeren türden ihtilafların çözülmesidir.

Özel hukuk yargısı da denilen bu yargılamada hakim " tarafların problemi"ni çözdüğünü unutmamalı, tarafların iradelerine önem ve değer vermeli, hatta uygulanacak hukuku ve kuralları tarafların belirlemelerine de imkan tanımalıdır.

Dolayısıyla özel hukuk muhakemesi yapan hakim kendisini hakem gibi görmeli ve ahde vefa prensibi sebebiyle, yapılan iş kamu düzenini ihlal etmedikçe, tarafların hürriyet alanında kalmalıdır. Ancak taraflardan birinin hürriyetini ve gücünü kötüye kullanıp diğer tarafı ezdiği hallerde, gerektiği ölçüde müdahale ederek taraflar arasındaki adaletsizliği gidermelidir.

Yine hakim bir tarafın hakkını diğer tarafa karşı kötüye kullanmasını engellemelidir. Aynı şekilde hakim muvazaalı işlerle kanuna karşı hile yapılmasını engellemelidir.

17. Adaletin iktisadi hayattaki esas unsuru nedir?

Faiz yasağına ve zekat mecburiyetine uyulmasıdır. Zira adalet aynı zamanda sosyal adalettir. Sosyal adalet için ise zengin ile fakir arasındaki uçurumun kaldırılması gerekir.

Sanayi devrimi öncesinde de toplumlarda zengin ve fakir ayrımı vardı. Ancak iktisadi hayatın canlandığı sanayileşme süreci toplumun yapısını yeni-

den ve hızlı biçimde değiştirmiştir.

Kağıt paranın icadı bankaları, bankaların gelişmesi sermaye şirketlerini, sermaye şirketleri sanayi sektöründeki büyük sermaye sahiplerini ortaya çıkarmıştır.

Bu yeni sermayedar sınıf daha çok üretmek ve kazanmak hırsıyla işçileri ezmiştir. Bu zulümler tepkiyle karşılanmış, isyanlara ve sınıf bilincinin oluşmasına sebep olmuştur. Sınıf bilinci, çatışmaları işçi-işveren ya da emek-sermaye çatışmasına yani toplumsal tabakalar arasında sürekli düşmanlığa götürmüştür.

Çözüm arayan batı tefekkürü zengin ile fakir arasındaki uçurumu kaldırmak üzere iki ana yol tutmuştur. Birinci akım sosyal tabakalaşmayı reddetmemiş, hürriyeti ve demokrasiyi kabul eden ancak hürriyeti zayıflar lehine sınırlamayı öngören sosyal devleti (ve batı tipi sosyalizmi) benimsemiştir. İkinci cereyan daha da ileri giderek sınıfsız toplum hayalini, gerçekleştirmek uğrunda hürriyetleri daha fazla kısıtlayan doğu tipi sosyalizmi, hatta hürriyetleri neredeyse tamamen kaldıran komünizmi benimsemiştir. Ancak bilhassa 1950'lerden itibaren kötü ve zalim yüzü daha iyi görülen komünizm gücünü kaybetmiş ve uygulaması çökmüştür. Komünizmden kopan devletler ise sosyal devlet uygulamalarını sürdürmektedirler.

Ancak bütün gönüllü gayretlere ve kamusal tedbirlere rağmen, sosyal devlet uygulamaları toplumsal tabakalaşmayı azaltsa da fertleri ruhen tatmin etmeye yetmemektedir. Bu sebeple Batı'da intihar, alkol, hazcılık narsizm ve gizli anarşizm gibi problemler azalmamakta, artmaktadır.

Zira fakirlere yönelik iyiliklerin ve ihsanların hangi saikle ve hangi sebeple yani hangi emir altında yapıldığı, iyiliğin kim tarafından yapıldığından veya niteliğinden ve niceliğinden daha önemlidir.

Nitekim Bediüzzaman da Sözler'de (s. 373) Kur'an'ın faiz emrine ve zekat yasağına dair hükümlerinin hikmetini anlatırken şunları ifade etmektedir:

Bütün ihtilâlât-ı beşeriyenin mâdeni bir kelime olduğu gibi, bütün ahlâk-ı seyiyenin menbâi dahi bir kelimedir.

Birinci Kelime: "Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse, bana ne."

İkinci Kelime: "Sen çalış, ben yiyeyim."

Evet, hayat-ı içtimâie-i beşeriyede havâs ve avâm, yani zenginler ve fakirler, muvâzeneleriyle rahatla yaşarlar. O muvâzenenin esâsı ise, havâs tabakasında merhamet ve şefkat; aşağısında, hürmet ve itaattir. Şimdi, birinci kelime havâs tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir; ikinci kelime avâmı kine, hasede, mübârezeye sevk edip, rahat-ı beşeriyeyi birkaç asırdır selb ettiği gibi; şu asırda, sa'y, sermaye ile mübâreze neticesi, herkesçe mâlûm olan Avrupa hâdisât-ı azimesi meydana geldi.

İşte, medeniyet, bütün cemiyât-ı hayriye ile ve ahlâkî mektepleriyle ve şedid inzibat ve nizâmâtıyla, beşerin o iki tabakasını musâlâha edemediği gibi, hayat-ı beşerin iki müthiş yarasını tedâvi edememiştir.

Kur'an, birinci kelimeyi esâsından vücûb-u zekât ile kal' eder, tedâvi eder; ikinci kelimenin esâsını hurmet-i ribâ ile kal' edip, tedâvi eder. Evet, âyet-i Kur'âniye, âlem kapısında durup, ribâyâ "Yasaktır!" der. "Kavga kapısını kapamak için, ribâ kapısını kapayınız!" diyerek, insanlara ferman eder. Şâkirdlerine, "girmeyiniz!" emreder.

Hayat-ı içtimâie-i beşeriyede havâs ve avâm, yani zenginler ve fakirler, muvâzeneleriyle rahatla yaşarlar. O muvâzenenin esâsı ise, havâs tabakasında merhamet ve şefkat; aşağısında, hürmet ve itaattir.

meşveret öz
yönetimin ve
öz-erklığın ve
hakiki hürriyetin
ön şartıdır.
Bir grubun
kim tarafından
yönetildiği
hususunda
tereddüt olanın
o gruba ihlas
ve samimiyetle
katılmış olması
beklenmez.
Yönetimden
şüphe etmemenin
yolu ise yönetime
şöyle ya da böyle,
şu ya da bu yolla
katılmaktır.
Yönetime
katılmanın en
ileri biçimi ise
organizasyonun
“düşünen
organizasyon”
haline gelmesi ve
kendi kendisini
yönetmesidir.

O halde sosyal adalet için de adaletin ibadet niyetiyle yapılması önemli ve gereklidir. Zekat emri bir sosyal ibadettir, mühim bir farzdır. Aynı şekilde faiz yasağı da iktisadi ilişkilere ve kazanç biçimlerine dair menfi bir ibadettir.

Böylece adaletin ibadetle ilişkisi bir defa daha kurulmuş olmaktadır.

18. Adaletin cemiyetteki tezahürü nedir?

Adaletin tüm sosyal ağlarda ve tüm sosyal bağlarda tecellisi için hürriyet ve meşveret şarttır. Meşveret ve şura Allah'ın emirlerinden biridir ve adalete ulaşmak adına ifası bir ibadettir.

Ailede, eğitim kurumlarında, sendikalar ve benzeri sosyal dayanışma grupları içinde, devlet yönetimine talip olan siyasetçiler arasında, dünyevi ve bilhassa dini hizmetler için gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu sivil nitelikli toplumsal kuruluşların işleyiş ve idaresinde vd. meşveret şarttır. Meşveret kültürü toplumun tüm katmanlarına yayılmalıdır ki o toplum adil bir toplum olmuş olsun.

Zira meşveret öz yönetimin ve öz-erklığın ve hakiki hürriyetin ön şartıdır. Bir grubun kim tarafından yönetildiği hususunda tereddüt olanın o gruba ihlas ve samimiyetle katılmış olması beklenmez. Yönetimden şüphe etmemenin yolu ise yönetime şöyle ya da böyle, şu ya da bu yolla katılmaktır. Yönetime katılmanın en ileri biçimi ise organizasyonun “düşünen organizasyon” haline gelmesi ve kendi kendisini yönetmesidir.

Allah'tan başkasına kul olmamak, iradesini başkasının cebine koymayı da gerektirir. İbadet irade gerektirdiği gibi sosyal ilişkiler de irade gerektirir. Samimi iradeye dayalı sosyal ilişkiler bu sebeple ibadettir ve adalettir.

Sonuç

Sonuç için baştaki soruyu yeniden soralım. Adalet nedir?

Yukarıdaki on sekiz sorudan ve cevaplarından da anladığımız üzere adalet ibadettir ve insanın yeniden cennete dönmeye gayret etmesidir.

Adalet hakikatini bünyesinde barındıran bir anayasa siyasi bir hedeftir. Bu siyasi amaç için çok çalışmak gerekiyor. Ama yasama meclisinin kanun düzenlemesinde yapacağı bir çalışmadan önce bu yeni ve adil anayasayı hak edecek ve talep edecek bir toplum yapısının elde edilmesi lazım. Aksi halde “kötü toplum, artı iyi kural, eşittir fiyasko” denklemi ile karşılaşılması kaçınılmazdır.

Bu sebeple siyasetten önce ve siyasetten başka, bireye ve topluma verilecek asıl hizmet olan iman hizmetini yapmaya devam etmek gerekir.

Özet

Yeni anayasa taleplerinin arttığı bir zaman dilimindeyiz. Anayasalar bir ülkenin yazılı hukukunun çerçevesini ve ana sütunlarını oluştururlar. Zira anayasalar her zaman geçerli olması istenen adaleti elde etmenin usulünü belirler ve tarif eder. Bu noktada iyi ve doğru anayasayı tarif ve temin etmek için de

önce adaleti tarif etmek gerekir. Bu yazıda adalet hakikatinin ifade ettiği anlam araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Adalet, anayasa, devlet, insan, kulluk, hürriyet

Abstract:

We live in a period of time when demands concerning a new constitution are increasing. Constitutions constitute a country's written framework and basic pillars of laws.

Key Words:

Education, Educational Right, religious education, state, individual, society, literacy